

Бова В. В.

КАРАНТИННІ УМОВИ НАВЧАННЯ ТА ЖИТТЯ ОСИПА БОДЯНСЬКОГО 1830–1831 рр. (за листами братів Бодянських)

Дослідження охоплює останній рік навчання Осипа Бодянського у Полтавській (Переяславській) семінарії. Основну джерельну базу становлять листи Осипа та Федора Бодянських із Переяслава до батьків. Метою статті є дослідження карантинного періоду життя Осипа Бодянського у Переяславі під час другої холерної пандемії. Цей навчальний рік для нього розпочався звично: з пошуку квартири та поїздки до Києва з метою придбання книжок. Окрім навчання О. Бодянський брав кондиції, щоб накопичити грошей для поїздки до Москви й продовжити навчання в університеті. Проте у жовтні 1830 р. семінарію було розпущено на карантин, а всіх студентів відправили додому. О. Бодянський залишився в місті й брав кондиції тільки з сином місцевого лікаря. Упродовж року було кілька спроб відновити навчання, однак холера дійшла до Переяслава у квітні – травні 1831 р., тому навчальний процес у семінарії відновили наприкінці червня, а повний семінарський курс у Переяславі О. Бодянський закінчив у вересні 1831 р. Основну увагу в статті приділено карантинним умовам життя О. Бодянського у місті. Послідовність викладених подій дає змогу відповісти на запитання: де він жив, як заробляв із кондицій, яким було навчання 1830/1831 року, як йому вдалося уникнути холери. Це спроба відтворити один рік із життя О. Бодянського від моменту приїзду на навчання до від'їзду в Москву.

Ключові слова: листування Осипа і Федора Бодянських із батьками, карантин, Переяслав, семінарія, 1830/1831 навчальний рік.

Ця стаття є частиною науково-дослідної роботи «Історія Переяславщини: особистісно-аксіологічні виміри» (державний реєстраційний номер: 0119U103364), що виконується у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав», із метою дослідження історії Переяславщини крізь призму життєдіяльності конкретних особистостей та їхньої ролі в історії та культурі рідного краю. Місто Переяслав завжди було одним із ключових у розвитку української державності. У XVIII ст. тут було відкрито колегіум і місто стало одним з освітянських центрів Лівобережної України. Пізніше цей навчальний заклад став духовною семінарією, яка представлена в історії України багатьма іменами. Осип Бодянський був одним із тих, хто здобував освіту в Переяславі й тримав зв'язок із місцевими жителями протягом усього життя. Саме тут проходили його молоді роки. Сюди він приїхав без двох місяців 12-річним хлопцем і залишив місто без місяця 23-річним юнаком. Тут формувалися його характер і прагнення до пізнання істини, прищеплювалася любов до українського. Я вже зробила певні кроки у дослідженні періоду юнацьких років

Осипа Бодянського¹. Проте у його семінарському житті був один нестандартний навчальний рік – карантинний, який варто розглянути детальніше. Майже весь 1830/1831 навчальний рік Полтавська (Переяславська) семінарія була розпущена, оскільки в цей час в Україні поширювалася друга холерна пандемія (у світі вона тривала з 1826 р. до 1837 р.).

Моє завдання: описати карантинний період Осипа Бодянського у Переяславі, зокрема висвітлити умови його життя та спосіб заробітку.

Більшість досліджень життя та трудової діяльності Осипа Бодянського присвячено його

¹ Проаналізовано листування братів-семінаристів Бодянських зі своїми батьками та спогади І. Тимківського про дитинство, проведене у Переяславі, у контексті організації спудейської буденності: Віта Бова, «Особливості організації буденності переяславських семінаристів (за матеріалами біографічних творів та епістолярних текстів початку XIX ст.)», *Переяславіка* 15 (17) (2019): 81–86. Досліджено соціальні зв'язки у місті Переяславі у період 1820–1831 рр.: Віта Бова, «Переяслав в епістолярії братів Бодянських: просопографічний аспект», *Переяславіка* 17 (20) (2020): 73–81; Віта Бова, «Студентське життя братів Осипа та Федора Бодянських у Переяславі: просопографічний контекст», в *Особистість в локальному історичному просторі: Переяславщина: матеріали круглого столу «Краснавество Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті»* (Переяслав, 2020), 21–23.

московському періоду (Володимир Мельниченко², Віктор Бурмака³, Людмила Мельник⁴, Лілія Підгорна⁵ та інші). Також є спроби встановлення родоводу Бодяньських (Валентина Саверська-Вишошва⁶, Андрій Кравцов⁷). Проте період навчання Осипа Бодяньського у Полтавській семінарії, яка розміщувалася у той час у Переяславі, залишився поза увагою наукового дискурсу. Про цей час нам відомо лише з листів Осипа Бодяньського до батьків, опублікованих у «Чтениях в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете» 1893⁸ і статті М. Василенка «И. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии» у «Киевской старине»⁹. Зазначу, що джерельною базою останньої стосовно переяславського періоду в основному є згадані листи. У «Чтениях...» надруковано листи Осипа Бодяньського до батьків за період 1821–1846 рр. Листи з вересня 1821 р. до серпня 1831 р. відправлені з Переяслава, решта з лютого 1843 р. до травня 1846 р. – з Москви. У листуванні московського періоду немає листів часу його студентського життя і періоду відрядження. Оригінальне листування (архів рукописів Осипа Бодяньського, який викупив археолог і етнограф А. Тітов у букініста) нині зберігається в архіві відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України¹⁰.

Працюючи з цими архівними документами, я виявила декілька розбіжностей у датуванні надрукованих листів, а також неопубліковані з цього архіву листи Осипа Бодяньського до батьків. Окрім того, в цьому архіві зберігаються неоприлюднені листи Федора Бодяньського до батьків, до брата та листи й записи М. Бодяньського, зміст яких дає змогу виявити нові факти з життя дослідника.

² Володимир Мельниченко, «На славу нашої преславної України» (Тарас Шевченко і Осип Бодяньський) (Москва: ОЛМА, 2008).

³ Віктор Бурмака, «О. Бодяньський: “Не розумію, як можна не бути національним у наш час”», *Україна. Наука і культура* 35 (2009): 273–277.

⁴ Людмила Мельник, «Історія України у видавничій діяльності О. Бодяньського (1808–1877)», *Література та культура Полісся* 51 (2009): 38–54.

⁵ Лілія Підгорна, «Франкові нотатки з приводу фольклористичної спадщини Осипа Бодяньського», *Вісник Львівського університету. Серія філологічна* 58 (2013): 199–204.

⁶ Валентина Саверська-Лихошва, «Генеалогічне дерево роду Бодяньських», *Сіверянський літопис* 5 (2009): 139–141.

⁷ Андрій Кравцов, «До походження роду Бодяньських», в *Особистість у локальному історичному просторі: Переяславіщина: матеріали круг. ст. «Краснавіство Переяславіщини: дослідження, проблеми, постаті»* (Переяслав, 2020), 85–87.

⁸ «Письма О. М. Бодянского к отцу», в *Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*, кн. третья (1893).

⁹ Николай Василенко, «И. М. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии», *Киевская старина* LXXX 6 (1903): 1–50.

¹⁰ *Путівник по фондах відділу рукописів* (1999).

Осип Бодяньський і його кондиціоністи

Попередньо зауважу, що в Полтавській (Переяславській) семінарії навчалися троє братів Бодяньських: два рідні, Осип і Федір, та їхній двоюрідний брат Павло. Однак Павло Ілліч Бодяньський цього року розпочав педагогічну діяльність у м. Кременчузі на посаді вчителя математики¹¹, тому в Переяславі продовжили навчання два рідні брати – Осип та Федір. Для першого це був останній семінарський рік із перспективами на майбутнє, для другого – лише п'ятий. Проте до Переяслава з літньої вакації вони приїхали порізно.

Чому старший син Максима Бодяньського не проводив увесь вакаційний час у батьківському будинку, на відміну від меншого? Відповідь очевидна. Осипу Бодяньському через два місяці виповнилося 22 роки, і він уже пробував заробляти самостійно. Ще з вересня 1827 р. семінарське правління призначило його старшим на квартирі (інспектором), де проживали й інші учні та його менший брат Федір: «*Въ смотрѣніи моемъ теперь находятся 9 учениковъ различныхъ классовъ. Изъ коихъ 7 Золотоношскаго повѣта, а два остальные Кременчугскаго*»¹². Наступного року на літній вакаційний період він поїхав у «*селение Кохновку*» Лохвицького повіту до поміщика підполковника Пещанського, «*котойи просилъ меня, чтобы я былъ троимъ его дѣтямъ домашнимъ инспекторомъ. Въ годъ за трудъ свій я требовалъ съ него 130 руб. и некоторые вещи*»¹³. Ці самі та інші діти проживатимуть із ним на квартирі в Переяславі впродовж наступного навчального року. Їх називають кондиціоністами. У 1829 р. у Осипа Бодяньського було вісім кондиціоністів, які мешкали з ним на одній квартирі (діти Пещанського платили за навчання по 130 рублів за рік, інші п'ятеро – 100 рублів), і трое, які проживали в іншому місці (95 рублів). Окрім цього Бодяньський практикував лекторство (75 рублів). Заробіток за рік семінариста-старшокурсника Осипа Бодяньського становив 660 рублів. Це було багато чи мало? Учитель семінарії того часу отримував платню від 100 до 150 рублів¹⁴. Тому це була немала сума для студента. Бодяньський завжди був економним і витрачав гроші лише на нагальні потреби, однак мав одну слабкість – книжки. Можливість брати кондиції для Осипа Бодяньського була гарною

¹¹ «Письма О. М. Бодянского к отцу», 43.

¹² Там же, 22.

¹³ Там же, 35.

¹⁴ Памфилъ Левицкий, «Прошлое переяславского духовного училища: Бывшей переяславской семинарии». *Киевская старина* 24 (1889): 444.

нагодою нарешті відчуті порівняну матеріальну самостійність та, хоча б, не просити гроші у батька на книжки, любов і прихильність до яких він проявляв ще змалечку. У подальшому він зібрав не одну бібліотеку. Тільки під час стажування у Європі (1837–1842 рр.) він зібрав слов'янську бібліотеку для Московського університету в кількості 1905 назв, яку університет придбав за «3142 рублі 85 копійок», а на «виручені гроші Бодянський невдовзі купив у свого знайомого, чеського філолога-славіста Вацлава Ганки нову колекцію книг»¹⁵.

Слово «кондиціоніст» – рідко вживане і використовувалося лише в епістолярії. У «Зведеному словнику застарілих та маловживаних слів» є термін «кондиція (кондыция)», що вживали для позначення договору, служби, звання, посади, умови, положення, стану, становища; учителювання на дому. У цьому ж словнику знаходимо і «кондяк» на позначення дяка-учителя у церковній школі. Термін «кондиція» походить від латинського *condicio* – умова, вимога¹⁶. Семінаристи старших класів на певних умовах (домовленостях) ставали домашніми учителями для молодших, а тому останніх називали кондиціоністами. Вони приїжджали до чужого міста зазвичай в 11–12-річному віці й оселялися на квартирах, тому потребували контролю та опіки. Це було вигідно як для батьків, так і для старших семінаристів, які зрідка були вихідцями із заможних сімей. Здебільшого тут навчалися діти священнослужителів, які не вирізнялися матеріальними статками.

Практика брати кондиції була поширеною в усіх середніх навчальних закладах того часу¹⁷. Кондиції брали філософи і богослови, яких наймали вчителями для своїх дітей поміщики і міщани. Варто зазначити, що не всі охочі могли взяти учнів, для цього потрібна була згода ректора семінарії О. Козачковського. Відомо, що конспекти з філософії, які Козачковський надав до розгляду на вимогу Комісії духовних училищ при Святійшому Синоді, були визнані зразковими, а його самого вважали одним із найкращих професорів філософії¹⁸. Тож вимогливий до себе

щодо професійних якостей, ректор давав згоду на призначення інспекторів на квартири та можливість брати кондиції тільки найкращим семінаристам. П. Левицький згадував: «Въ помощь префекту избираемы были лучшие изъ учениковъ, или, какъ они тогда назывались, студентовъ старшихъ классовъ. Большая часть учениковъ жила на квартирахъ въ домахъ мещанъ; на каждой квартирѣ по назначенію префекта, были: директоръ, сеніоры и инспекторъ; первый вѣдалъ всю квартиру, вторые наблюдали за порядкомъ въ каждой отдѣльной комнатѣ, а инспекторъ слѣдилъ за приготовленіемъ учениками уроковъ»¹⁹. О. Бодянський був і інспектором, й мав змогу брати кондиції, а його брат Федір має інший досвід: «Ходилъ я къ Якову Емильевичу Беккаревичу»²⁰. Онъ сказаль: занимай квартиру гдѣ завгодно тебѣ для 6-ти учениковъ; занявши же квартиру извести Козачковскаго, то я занявши квартиру у Ивана Канѣвца, возле Мороза, пошель съ гостинцемъ къ Ректору; Ректоръ же еще боліе убѣдилъ меня, что будутъ ученики сими словами мнѣ сказаль: буду стараться о приобрѣтеніи для Васъ учениковъ. Но казавъ Панъ кожухъ дать, дай слово его тепле!»²¹. Тож Ф. Бодянський не став інспектором того року.

Приїзд Осипа Бодянського до Переяслава 1830 р.

1830 рік для Осипа Бодянського був не просто черговим навчальним, а випускним семінарським. Цього року він хотів зібрати ще трохи власних заощаджень із кондицій для подальшого навчання. Про те, що він не буде священнослужителем, стало відомо ще рік тому, коли Бодянський хотів потрапити до числа трьох кандидатів від семінарії в Переяславі до Головного педагогічного інституту в Санкт-Петербурзі «для приготування професоровъ въ университеты и преподавателей въ гимназіи, пансіоны и институты»²².

Осип Бодянський приїхав до Переяслава 29 липня (більше ніж за місяць до початку навчального року). Наступного дня він відправив підводу додому – з ліками для хворого брата і листом до батьків. У цьому листі повідомляв про свою дорогу, дав рекомендації щодо лікування

¹⁵ Мельниченко, «На славу нашої преславної України», 166.

¹⁶ Slovnyk.me – Словники й енциклопедії. Slovnyk.me. URL: <https://slovnyk.me/search?term=кондиція> (дата звернення: 04.03.2021).

¹⁷ Людмила Посохова, «“Академічне повсякдення” викладачів та учнів православних колегіумів України XVIII ст.», в *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії*, т. 1 (2012), 141–186.

¹⁸ Наталія Кухарева, «Матеріали та документи родини Козачковських із фондів зібрання національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”», *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського* 29 (68) (2018): 90.

¹⁹ Левицький, «Прошлое переяславского духовного училища», 434.

²⁰ Яків Беккаревич – інспектор Полтавської семінарії.

²¹ Лист Ф. Бодянського до батьків. 24 вересня 1831 р., в *Архів від рукопис. фондів та текстології Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України*, ф. 99, спр. 130, арк. 87.

²² Василенко, «І. М. Бодянській і його заслуги для изученія Малороссіи», 23.

брата, переказував новини з газети «Съверная пчела». Він регулярно читав це санкт-петербурзьке видання (1825–1864 рр.), яке друкувало «внутреннія извѣстія», «новости заграничныя», анонси театральних показів, книжкові новини, літературні та наукові праці. Газета до 1831 р. виходила тричі на тиждень, потім – щоденно.

Осип Бодяньський цього року проживав у міщанина Андрія Делятинського. У серпні їздив до м. Києва купувати книжки. У середині наступного місяця приїхав брат Федір. Однак тогорічні плани дуже швидко змінилися через пандемію холери²³. Уже 11 жовтня 1830 р. Осип згадав про протихолерні заходи: «*Впрочемъ карантинны дѣло хорошее и благое. Предосторожности же и лгчение оной излагаются подробно в нарочито разосланных для сего листикахъ отъ министра внутреннихъ дѣлъ ко всѣмъ начальствующимъ*»²⁴.

Початок карантину

Усього через 4 дні обоє синів порізно написали батькам. Осип розповів, що «*14 сего месяца правление П.Д. семинаріи получило изъ Кіевской академіи предписание, чтобы какъ можно скорѣе распустить всѣхъ семинаристовъ и учениковъ уѣзд. и прих. училищъ по домамъ своихъ родныхъ въ тѣхъ губерніяхъ, гдѣ нѣтъ еще ужаснѣйшаго бича челоувчества страшной болѣзни холеры...*»²⁵.

Наступного дня учнів Полтавської семінарії розпустили з білетами. Осип не мав наміру їхати додому, просив лише за свого брата. Сам же планував залишитися на винайнятій квартирі та брати кондиції з сином місцевого повітового штабс-лікаря – статського радника й кавалера Василя Петровича Стаховського²⁶. У його листі

²³ «Улітку 1830 р. холера прийшла з Кавказу. Вчасно не розпізнана медиками, вона швидко поширилася через Астрахань усім Поволжям та Півднем Російської імперії. Тоді найбільших втрат зазнала Херсонська губернія. Вогнища інфекції також виникли на Волині, де померли до 15 тис. осіб. Из Київської губернії холера перекинулася на лівий берег Дніпра. Смертність від неї сягала 53 %» (Валентина Шандра, Оксана Карліна, «Епідемія та боротьба з ними в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)», *Український історичний журнал* 5 (2020): 39).

²⁴ У опублікованих листах в «Чтениях в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете» цей лист неправильно датовано 11 листопада 1830 р. Порівняння оригіналів листів братів Бодяньських показало, що числівник дробу в позначенні дати означає місяць, а знаменник – день місяця, а не навпаки, як зазначено у: «Письма О. М. Бодянского к отцу», 46.

²⁵ Там же, 46.

²⁶ У «Российский медицинский список, на 1830 год» зазначено, що Стаховський Василь був у званні штабс-лікаря і чині колезького радника, кавалер ордену Св. Анни 3 ступеня. *Российский медицинский список* (1830), 213, <http://book-olds.ru/BookLibrary/00721-Rossiyskiy-meditsinskiy-spisok/1830.-Rossiyskiy-meditsinskiy-spisok-na-1830-god.html> (дата звернення: 04.03.2021).

не відчувався острах, лише чіткі поради та заспокоювання батьків, оскільки хвороби поблизу не було виявлено.

На протривагу Осипу Бодяньському, його менший брат того самого дня написав батькам дуже емоційного листа. У його словах відчувається тривога і хвилювання: «*Дражайшіе Родители! Узнавъ батюшка розпускъ по домамъ для избѣжанія болѣзни Холеры. Посему прошу присылайте немедленно за нами, чутъ сіе письмо получите, то туже минуту отправляйте въ Переясловъ Тройку лошадей, съ большимъ возомъ. Что бы было можно разабрать многу. Ибо же Холера у Василькове...*»²⁷. На двох аркушах листа він декілька разів наголошував на необхідності якнайшвидшого від'їзду з Переяслава, потребі великого возу, щоб забрати усі речі, окрім борошна, за зберігання якого він домовився з господарем квартири. За місяць перебування в місті Федір встиг замовити пошиття одягу і тепер просив у батьків гроші, щоб розрахуватися за ці послуги. Зі змісту листа простежується цінова політика 1830 р. Пошиття одягу на молодого 18-річного юнака коштувало: шуба – 3 рублі, дві куртки – 2 рублі 50 копійок, жилет – 1 рубль.

Осип, натомість, перелічив протихолерні заходи і просив батьків їх дотримуватися: «*Первыми и лучшими предохранительными средствами противъ холеры почитаются слѣдующія: живая и пламенная молитва къ милосердному Отцу всѣхъ объ удаленіи насъ отъ оной потомъ спокойствіе духа, умеренность в обыкновенной пищѣ и питьѣ, опрятность тѣла, движеніе на чистомъ воздухѣ, чистота в покояхъ и на дворѣ; куреніе уксуомъ, хлориновою и другими кислотами весьма удобно для исправленія воздуха отъ всякой нечистоты и испорчености*»²⁸. Ці заходи та інша інформація про епідемію холери, її прояви та причини широко висвітлювалися у пресі. До прикладу, у № 120 за 1830 р. газети «Съверная пчела» у розділі «Медицина» розміщено оголошення від Міністерства внутрішніх справ, яке інформувало про причини, які сприяють поширенню холери: «обстоятельства, располагающія тѣло челоувѣка къ удобнѣйшему принятію болезненнаго начала». Таких «обстоятельствъ» визначено 12: сире і холодне повітря після теплих днів; їжа жирна, сира, неуварена й така, що швидко бродить, наприклад, сира ріпа, сира капуста, несвіжа й надто солоня риба, на-

²⁷ Лист Ф. Бодяньського до батьків. 15 жовт. 1830 р., в *Архів від. рукопис. фондів та текстології Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України*, ф. 99, спр. 130, арк. 82.

²⁸ «Письма О. М. Бодянского к отцу», 47.

півгнилі та недозрілі плоди, гриби, ботвиння, кисле молоко; напої, в яких не завершився процес бродіння або які містять багато кислоти (пиво, квас, мед); надмірне споживання їжі; тісні й нечисті житла; місця низькі й болотисті; легкий одяг, який не захищає від застуди; неохайність тіла; непомірне вживання спиртних напоїв і зовсім «невоздержаная жизнь»; виснаження тіла; проведення ночі без сну на відкритому повітрі; «унываніе и безпокойство духа, гнѣвъ, страхъ». *«Избѣгая исчисленныхъ здѣсь причинъ, можно уничтожить в тѣлѣ предрасположеніе къ принятію болѣзни, и тѣмъ предохранить себя отъ эпидемическаго вліянія холеры»*²⁹.

Загалом упродовж усього періоду основним засобом боротьби з холерою був карантин. «Заражені міста та повіти оточували війська, туди спрямовували додаткові медичні сили. Коли в 1830 р. чітко проявився епідемічний характер недуги, в охоплених нею районах організували губернські й повітові “комітети з ліквідації холери та запобіжних заходів від неї”. Пошесті протиставляли незараження розчином хлорного вапна (хоча чимало лікарів-практиків стверджували, що це не дає бажаного результату). Серед простолуду основним способом “лікування” було пускання крові або паління кізяку»³⁰.

15 жовтня 1830 р. розпочався карантин у Полтавській (Переяславській) семінарії, одночасно ще з однією важливою подією не тільки для міста, а й для усієї єпархії. Цього дня до Переяслава прибув новий владика Нафанаїл, і, зі зрозумілих причин, це відбулося без будь-яких церемоній. Про перебування Нафанаїла в Переяславі відомо небагато. Згадували, що він «вирізнявся доброчесністю, готовністю прийти на допомогу нужденним. На правління Нафанаїла припали випробування холерою, яка лютувала в краї 1831, і голодом 1833. У цей тяжкий час Нафанаїл виявився гідним пастирем. Він піклувався про потерпілих, збирав пожертвування; першим поставив питання про перенесення архієрейської кафедри до Полтави, що було зроблено вже за його наступника Гедеона»³¹. З листів братів простежується, що нового архипастиря дуже чекали і покладали на нього надію щодо покращення справ у всій єпархії. О. Бодянський майже в усіх своїх листах писав батькові про єпархіальні новини, однак оціночні судження висловлював тільки про Нафанаїла, зокрема про позитивні риси характеру і пра-

вильність діяльності владики. У «Полтавській єпархіальній вѣдомости» 1863 р. протоієрей Д. Юзифович подібно висловився про особисті якості Нафанаїла: «Рожденный и воспитанный во глубинѣ сѣвера, сей святитель сохраняя по внѣшности строгій видѣ, былъ кротокъ духомъ и смиренъ сердцемъ, хотя въ то же время постоянно строгъ къ себѣ, и точенъ въ исполненіи принятыхъ имъ благоразумныхъ правилъ. Всячески убѣгалъ мірской славы, жилъ большею частию уединенію, – и до того не любилъ внѣшняго блеска, что, по собственнымъ словамъ, скучалъ даже самымъ величьемъ, окружавшимъ торжественное служеніе Архієрейское»³².

Поширення холери у Переяславі

У Переяславі з середини жовтня залишилися поодинокі старшокурсники, які мали кондиції в місті, решта роз'їхалися по своїх домівках. Федір Бодянський поїхав додому, а Осип залишився. Через місяць ситуація у місті залишалася спокійною. Серед народу побутувала думка: *«О холерѣ нигдѣ нечего не слышно. Въ нашей Малороссіи, слава Богу, совершенно благополучно. Также и въ смежныхъ губерніяхъ. Только немного пощипываетъ Москву, но и въ ней уже мало-по-малу прекращается. Впрочемъ семинаристовъ развѣ съ новымъ годомъ будутъ вызывать въ городѣ нашъ»*³³. Однак такі судження були хибними. Зрозуміло, що газети, а це були переважно московські та санкт-петербурзькі видання, доходили до Переяслава через тиждень і більше. Приміром, свіжий номер газети «Сѣверная пчела», як пише Осип, міг бути двотижневою і більше давності, а через карантинні обмеження навіть іще більшої. У листопаді, з його слів, *«о холерѣ нигдѣ ничего не слышно. Въ нашей Малороссіи, слава Богу, совершенно благополучно»*³⁴, натомість 20 листопада у № 139 згаданої газети у розділі «Внутреннія извѣстія» містилася така інформація: у «Кіевской Губерніи, Черкасскаго Повѣта въ мѣстечкѣ Смѣломѣ, съ 16-го Окт. по 31-е, умерло 57, выздоровѣло 6 человекъ; осталось больных 18. Чигиринскаго Повѣта въ мѣстечкѣ Капитановкѣ умерло съ 2-го Октября 20 чел.; выздоровело 26, осталось больных 2»³⁵.

Інформація про поширення холери в Малоросії була недостовірною. У Переяславі планували

²⁹ «Объявленія отъ Минисерства Внутреннихъ Дѣлъ», *Сѣверная пчела*, 1830, октябрь 7, 3.

³⁰ Шандра, Карліна, «Епідемії та боротьба з ними», 39.

³¹ «Нафанаїл (Павловський Василь)», *Полтавіка* (2009).

³² «Данил Юзифович. Ієрархія Переяславско-Полтавской Епархії», *Полтавскія єпархіальнѣя вѣдомости* 17 (1863): 159.

³³ «Письма О. М. Бодянского к отцу», 48.

³⁴ Там же, 48.

³⁵ «Внутреннія извѣстія», *Сѣверная пчела*, 1830, ноябрь 20, 1.

з нового року зібрати семінаристів на навчання. Однак 5 січня Осип написав, що Київ уже вільний, а Кременчук ще залишається закритим, що ходять чутки про холеру в Лохвицькому, Роменському, Миргородському й Золотоніському повітах. Мова про відновлення навчання почалася лише наприкінці лютого 1831 р., коли було відправлено *«отъ имени владыки прошение въ Комиссію духовныхъ училищъ о дозволеніи собрать разсыянную нашу братію»*³⁶.

Навчання планували відновити після Великодня. Того року він припадав на 1 травня. Однак учнів старших відділень зібрали раніше, наприкінці лютого, менших – пізніше, а навчання розпочалося 17 березня. Та вже 9 квітня учнів семінарії та нижчих класів знову розпустили *«до востребования»*.

Рік виявився складним для всіх: і учнів, і викладачів, і тих, хто здавав свої квартири для семінаристів. Квартирантів очікували вже на умовах повної оплати (від 7 до 9 рублів). До цього діти могли проживати і на своїх харчах. Осип написав у квітні 1831 р., що квартира, де він проживає, без платежу, а харчується у повітового штабс-лікаря В. Стаховського, де навчає його сина. Навчання цього року було самостійним. Осип передавав поштою для меншого брата підручники. До прикладу, Федір вивчав латину за Розановим та арифметику за Меморським. Водночас, Осип турбувався не лише про себе і своїх рідних, а й про товаришів, зокрема купував багато книжок, і не лише тих, які потрібні для навчання. Коли на посаду секретаря консисторії призначили його товариша і земляка Осипа Гавриловича Опришкова, він дав йому в користування свою юридичну граматику.

Уперше про «Холеру» в Переяславі Осип написав у травні: *«...въ скорости послѣ В. праздни-ка было сія зараза появилась въ Переясловѣ; поль дюжинны успѣло переселится на тотъ свѣтъ»*³⁷. З цього часу в його епістолярній мові відчувається тривожність: *«...сильно душитъ несчастныхъ человекъ: бѣда въ мире да и только!»*³⁸. Щоб заспокоїти батьків, він писав, що в місті вже все спокійно. Так само напише й через місяць. Спочатку повідомить новину, що не проживає на попередній квартирі через смерть дружини А. Делятинського (господаря) від холери, а потім скаже, що в місті тепер *«и не слыхатъ ничего о сей болѣзни»*³⁹.

Бачимо, що в такий спосіб він оберігав батьків від хвилювань за сина. Хоча у тому самому листі знаходимо відомості, що в Переяславі зовсім неспокійна атмосфера: холера уже в травні швидко поширювалася. *«Средняя числа прошлаго мѣсяца были для нашего города самая смутная: холера ужасно свертывува-ла, так что въ это время болѣе 150 человекъ сдѣлалось ея жертвою, въ числѣ коихъ нѣсколько и помѣщиковъ»*⁴⁰.

Осип врятував від холери збіг обставин. Тиждень він мешкав *«безвыходно»* у штаб-лікаря, потім по дорозі до свого житла зайшов до товариша, від якого дізнався, що *«жена хозяина моего вдругъ по вечеру заболѣла холерою и на другой день рано умерла отъ оной»*⁴¹. Осип Бодяньський повернувся до лікаря, а той, своєю чергою, залишив його у себе. Точніше, у будинку брата дружини лікаря, який нещодавно викупив у протоірея Рекала⁴². Це був будинок на дві частини. В одній жив Осип, а в іншій – *«городничій»*⁴³, *человекъ отличныхъ свойствъ и характера»*⁴⁴.

1830/1831 навчальний рік, як бачимо, розпочався у вересні, а в жовтні семінаристи й учні нижчих класів були розпущені по домівках. Була спроба навесні зібрати їх на навчання, проте саме в цей період, особливо в час Великодніх свят, холера поширилася в Переяславі. Єпископ Нафанаїл *«всѣми силами старается выпросить у Комиссіи оной намъ и что экзамень будетъ произведенъ въ свое время безъ всякихъ предвареній и приготовленій»*⁴⁵. Семінаристів таки зібрали на навчання наприкінці червня, а навчання закінчилося наприкінці вересня. З листа від 24 вересня 1831 р. Ф. Бодяньського до батьків: *«...Любезнѣйшій мой Братецъ, а Вашъ Сынъ, отъѣзжаетъ въ Матушку Москву и, отъѣзжаетъ можетъ быть на-всегда; ибо Богъ вѣсть увидимъ ли когда его или нѣтъ? Его, не кляните! Ибо если Вы Его безъ*

⁴⁰ Там же, 54.

⁴¹ Там же, 55.

⁴² «Священник Михайло Рекало – учитель Закону божого», *Месяцеслов с росписью чиновныхъ особ или общій штат Россійской империи на лето от Рождества Христова [1805–1829]* 1 XLIX (1831): 24, <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/10186-mesyatseslov-s-rospisyu-činovnyh-osob-ili-obščij-shtat-rossijskoj-imperii-na-letu-ot-rozhdestva-hristova-1805-1829> (дата звернення: 04.03.2021).

⁴³ «В Переяслове: *городничій* – шт. капитанъ Сергей Иванович Нероновъ, орд., св. Владимира 4-1 степ. и св. Анны 3 степ. кав. Императорської золотої шпаги з надписью “За храбрость”», в *Месяцеслов с росписью чиновныхъ особ или общій штат Россійской Империи, на лето от Рождества Христова 1830*, часть вторая (Санкт-Петербург: При Императорской Академии Наук, 1830), 303.

⁴⁴ «Письма О. М. Бодяньского к отцу», 55.

⁴⁵ Там же, 53.

³⁶ «Письма О. М. Бодяньского к отцу», 51.

³⁷ Там же, 71.

³⁸ Там же.

³⁹ Там же.

благословенія отпусти́те, то можете Его вѣчно погубить. Прошу Васъ Батюшка, снабдите его хоть 150 руб.; ибо Москва не то, что Переясловъ, а я могу кое-какъ сей годокъ, при помощи Божіей также и при Вашемъ благословеніи. Дай Богъ, чтобы Онъ благополучно и счастливо доѣхалъ до Москвы и определился туда куда желаетъ! Но признаюсь Батюшка, что какъ скоро онъ получитъ Аттестатъ и Увольненіе изъ духовнаго званія, то я жодной минуты не пробылъ безъ слезъ: – здыхаю, плачу и вою какъ або семи-літній юноша»⁴⁶.

Осип Бодянський успішно склав іспит в семінарії, зібрав усе необхідне для поїздки в Москву за свої заощадження, окрім декількох сорочок, підштаників і великої валізи (ці речі він попросив батька придбати на місцевому ярмарку). Так переяславський період змінив московський, і почалася нова історія, уже не семінариста, а студента університету, згодом – професора.

⁴⁶ Лист Ф. Бодянського до батьків. 24 верес. 1830 р., в *Архів від. рукопис. фондів та текстології Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України*, ф. 99, спр. 130, арк. 86–87.

Висновок

1830/1831 навчальний рік видався для Осипа Бодянського насиченим і неоднозначним. Багато коректив внесла пандемія холери, через яку йому не вдалося заощадити кошти в очікуваному обсязі, змінювалося і його місце проживання. Майже всі його заощадження були з кондицій попередніх років та вакаційних кондицій із дітьми Пещанського й сином переяславського штабс-лікаря В. Стаховського, проте в батька він грошей не просив. Навчання того року було самостійним від жовтня до червня. Завершивши у вересні 1831 р. успішно курс і отримавши аттестат про закінчення навчання в Полтавській (Переяславській) семінарії, О. Бодянський вийшов із духовного звання. Так завершилося його 11-річне проживання у Переяславі. Однак усе своє життя він підтримував зв'язки з рідною семінарією, надсилав сюди книжки, листувався з переяславцями. Відбулося ще багато подій у місті Переяславі, учасником яких, хоч і заочно, був Осип Максимович Бодянський, і які стануть предметом подальших наукових досліджень.

Bibliographic References

- “1830.-Rossijskij-meditsinskij-spisok-na-1830-god”. Onlajn biblioteka carskoe selo. <http://book-olds.ru/BookLibrary/00721-Rossijskij-meditsinskij-spisok/1830.-Rossijskij-meditsinskij-spisok-na-1830-god.html> (Accessed 04.03.2021).
- Akademichniy tlumachnyi slovník ukrainskoi movy*. <http://sum.in.ua/s> (Accessed 04 March 2011).
- “Bodianskiy Fedir Maksymovych. Lysty do batkiv”. In *Arkhiv vid. rukopys. fondiv ta tekstolohii In-tu lit. im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy*, ф. 99, spr. 130, 201 ark.
- Bova, Vita. “Osoblyvosti orhanizatsii budennosti pereiaslavskykh seminarystiv (za materialamy biohrafichnykh tvoriv ta epistoliarmykh tekstiv pochatku KhIKh st.)”. *Pereiaslavika* 15 (17) (2019): 81–86.
- Bova, Vita. “Pereiaslav v epistoliarii bratav Bodianskykh: propohrafichnyi aspekt”. *Pereiaslavika* 17 (20) (2020): 73–81.
- Bova, Vita. “Studentske zhyttia bratav Osypa ta Fedora Bodianskykh u Pereiaslavi: propohrafichnyi kontekst”. In *Osobystist u lokalnomu istorychnomu prostori: materialy kruhl. st.*, m. Pereiaslav, 15 zhovt., 21–23. Pereiaslav, 2020.
- Burmaka, Viktor. “Bodianskiy: «Ne rozumiiu, yak mozhna ne buty natsionalnym u nash chas»”. *Ukraina. Nauka i kultura* 35 (2009): 273–277.
- GPIB. Mesyaceslov s rospis'yu chinovnykh osob ili obshchij shtat Rossijskoi imperii na leto ot Rozhdestva Hristova [1805–1829]*. <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/10186-mesyatseslov-s-rospisyu-chinovnykh-osob-ili-obshchij-shtat-rossijskoi-imperii-na-leto-ot-rozhdestva-hristova-1805-1829> (Accessed 04 March 2021).
- Kravtsov, Andrii. “Do pokhodzhennia rodu Bodianskykh”. In *Osobystist u lokalnomu istorychnomu prostori: Pereiaslavshchyna: materialy kruhl. st. Kraieznavstvo Pereiaslavshchyny: doslidzhennia, problemy, postati* (Pereiaslav, 2020).
- Kukharieva, Nataliia. “Materialy ta dokumenty rodyni Kozachkovskykh iz fondovoho zibrannia natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav»”. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho* 1 (2018): 89–94.
- Levytskyi, Pamfil. “Proshloe pereiaslavskogo duhovnogo uchilshha: Byvshej pereiaslavskoi seminarii”. *Kyevskaia staryna* 24 (1889): 424–444.
- Melnychenko, Volodymyr. “Na slavu nashoi preslavnoi Ukrainy” (Taras Shevchenko i Osyp Bodianskiy) (Moskva: OLMA, 2008).
- Melnyk, Liudmyla. “Istoriia Ukrainy u vydavnychii diialnosti O. Bodianskoho (1808–1877)”. *Literatura ta kultura Polissia* 51 (2009): 38–54.
- Mesyaceslov s rospis'yu chinovnykh osob ili obshchij shtat Rossijskoi Imperii, na leto ot Rozhdestva Hristova 1830*. Sankt-Peterburg: Pri Imperatorskoi Akademii Nauk, 1830.
- Mykatas, Vasyl. *Davnoukrainski studenty i profesory*. (1994).
- Nafaniil (Pavlovskiy Vasyl). *Poltavika*. <http://history-poltava.org.ua/?p=5674> (Accessed: 23 Apr. 2021).
- “Ob'yavleniya ot Miniserstva Vnutrennih Del”. *Severnaya pchela*, 1830, oktyabrya 7, 3.
- Pidhorna, Liliia. “Frankovi notatky z pryvodu folklorystychnoi spadschyny Osypa Bodianskoho”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna* 58 (2013): 199–204.
- “Pis'ma O. M. Bodyanskogo k otcu”. In *Chteniia v Imperatorskom obshchestve istorii i drevnostej rossijskikh pri Moskovskom universitete*. Kn. 3 (1893).
- Posokhova, Liudmyla. “«Akademichne povsiakdennia» vykladachiv ta uchniv pravoslavnykh kolehiumiv Ukrainy XVIII st. Povsiakdennia rannomodernoi Ukrainy”. In *Istorychni studii v 2 tomakh*. 1 (2012).
- Putivnyk po fondakh viddilu rukopysiv. 1999.
- Saverska-Lykhoshva, Valentyna. “Henealohichne derevo rodu Bodianskykh”. *Siverianskiy litopys* 5 (2009): 139–141.
- Shandra, Valentyna, & Oksana Karlina. “Epidemii ta borotba z nymy v Ukraini (kinets KhVIII – pochatok KhIX st.)”. *Ukrainskiy istorychnyi zhurnal* 5 (2020): 38–54.
- Vasylenko, Nikolaj. “I. M. Bodianskii y eho zasluhy dlia yzucheniia Malorossiiy”. *Kievskaiia staryna* LXXX 6 (1903): 1–50.
- “Vnutrenniia izvestiia”. *Severnaya pchela*, 1830, noyabrya 20, 1.
- Yuzyfovych, Danil. “Ierarkhiia Pereiaslavsko-Poltavskoi Eparkhiy”. *Poltavskiiia eparkhialniia vedomosti* (1863): 155–166.

V. Bova

QUARANTINE CONDITIONS OF EDUCATION AND LIFE OF OSYP BODIANSKY IN 1830–1831 (according to the letters of the Bodiansky brothers)

The chronological boundaries of this study cover one academic year. That was the last year of Osyp Bodiansky's studies at the Poltava (Pereiaslav) Seminary. The main source base consists of Osyp and Fedir Bodiansky's letters from Pereiaslav addressed to their parents. The article aims to study the quarantine period of Osyp Bodiansky's life in Pereiaslav during the second cholera pandemic. It is an attempt to recreate one year of Osyp Bodiansky's life from the moment he arrived to study before leaving for Moscow. The sequence of events helps to answer the question: where did O. Bodiansky live, how did he earn from the conditions, what was distance education in 1830–1831 like, how did he manage to avoid cholera? This year began with finding a good apartment and a trip to Kyiv to buy some books. O. Bodiansky planned to receive 660 rubles from the conditions. In October, the seminary was quarantined and all the students were sent home. There were two attempts to resume the study, but cholera reached Pereiaslav and the study did not take place. O. Bodiansky completed a full seminar course in Pereiaslav only in September 1831 and went to continue his studies at Moscow University. The main focus of the article is the quarantine conditions of study in the seminary and the life in the city. This study has a prosopographic context, which contributes to the retrospective of the social portrait of O. Bodiansky and the city of that time. Osyp Bodiansky was one of those who studied in this city and kept in touch with the locals throughout his life. His character was formed here together with the desire to know the truth, love for the Ukrainian way of life.

The relevance of the study of such a historical figure as O. Bodiansky, who made a significant contribution to the preservation and development of Ukrainian history and culture in the Moscow ideology, is dictated by the socio-political realities of today when Ukrainian culture once again needs protection and promotion. This is a human-dimensional vision of both the history of a particular region (in this case, Pereiaslav in the early nineteenth century) and the understanding of a person of a particular era and region as a person, not a known historical figure without any ideological involvement.

Keywords: correspondence of Osyp and Fedir Bodiansky to parents, quarantine, Pereiaslav, seminary, conditions, 1830/1831 academic year.

Матеріал надійшов 09.03.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)